

T E R M É S Z E T.

Szerkeszti 's kiadja

K U N O S S.

19ik szám.

Nyárelő 5ikén.

1838.

H Á Z A L Ó K.

(*Polytata.*)

2) A' drótosok, legtávolabb vidékekre jutnak mindazok közt, kiket a' házalók közt főnebb megemlítettünk, 's ha némely külföldiek uti rajzainak hitelességét kétségbe vonni nem akarjuk, még Amerikában is találkozhatunk velük. Egyszerűbb, elhagyatottabb emberosztályt alig képzelhetni. Egy kalap, egy ing és gatyá, egy szürdaráncz, gombokkal megczifrázott bőrtáska, egy tekeres sodrony 's egy hosszú bot; ebből áll egész öltözetük, mellyhez téli időre még durva flanel-nadrág és bocskor járul. Ki szürdaráncza alá ködment is ölthet, már az kényelemben részesülőnek tartatik. De minek őket festenünk! Nem ismerik e őket olvasóink úgy is eléggé? Hisz ők mindenütt és mindenkor vannak, 's életmódjokban egymáshoz majdnem hajszálig egyenlők.

Az apa, kinek testvérei kora ifjúságukban eltávoztak szülőföldükről, 's oda többé vissza sem tértek; vagy a' férj, ki elég szerencsés (vagy szerencsétlen? — ez nagy kérdés) volt gyermeksége helyére visszatérhetni, 's ott családfővé lenni, — ez, mondom, miután nagy fáradsággal megtanította fiát vagy unokáját e' három szóra „Fazukat drutozni asszunom“ fölvezeti őt egyik legmagasb hegytetőre, 's megmutatja néki onnan az irányt, merre az áldott Magyarország (azaz annak termékeny része) sötétlik, 's vándorbotot adván kezébe, utnak bocsátja a' talán soha nem látandót. 'S a' gyermek elmegyén, 's az életsanyarúság minden nemével küzdve lesz ifjúvá, éri el a' férfikort, 's aggik meg, szünetlen vándorlás, örökös nélkülözés, egyszersmind szakadatlan alamizsnáskodás között. Mert mi egyéb az ő élete, mint dologtalanság és kunyorálás?

3) Az üvegek kizárólag felsővidéki megyék tót ajku lakosi. Ez könnyen magyarázható ama' körülményből is, hogy legtöbb üveghutáink a' karpát hegyágozati közt vannak, mellyeknek készítményei részint nagyobb városinkban főnálló raktárakba, részint az üveghordozók által egyenkinti eladás végett falukra, szállíttatnak. Ezen üveghordozók valódi példányai a' csendes egyszerű életnek 's józanságnak. Még nem emlékezem, hogy valaha csak egy ittasat láttam volna is közülök. Kétségkívül nagy befolyással van e' tulajdonságukra, hátukon hordozni szokott árucikkelyeik zuzékonysága, egyszersmind pedig azon csekély díj, melly azoknak árulgatásaért, a' kiszabott áron fölül nyert jövedelemből részükre fönmarad; mert ők nem tulajdon portékáikat árulják, hanem fogadott emberei az üveghuták tulajdonosinak, vagy városi üvegholtosoknak. — Azonkívül, hogy — mint a' borsos tótok — faluról falura járnak, szorgalmasan meglátogatják a' mezővárosi sokadalmat, 's búcsuk alkalmával tartatni szokott vásárokat, mellyeken sokszor egy pohárkát is alig adnak el; mert tudjuk, hogy alrendü hazánkfiai még igen nélkülözhetik; sőt nélkülözni kénytelenek is, az illy fényezés-féle árucikkelyeket.

4) A' fenyü-pálinka és gyógyszer-árulók, egy osztályba helyezhetők; mert igen gyakran mind a' kettő egyesítve van ugyanazon személyben, 's nem csak a' nevezeteket, hanem virág- 's vetemény-magokat is árul. — A' fenyüpálinkának mivelta ismeretes; annál ismeretlenebb azon ban az illy házalók által árulgatni szokott gyógyszerek

lényege. Náluk minden betegség ellen kaphatni orvosságot, még pedig jobbadán balsam vagy esszencia nevezet alatt; mi maga már rendkívüli gyógyító-erőt tulajdonít az előítéletes pórnépnél a' haszontalan, sokszor veszedelmes munkálata zagyvaléknak. Csaknem minden bajában bizodalmasan járul illy gyógyszer-árulóhoz a' pórság, 's jó drágán fizet önnön romlásáért. — E' kétrendű házalók részint tótok, részint belső steierok, részint déli tyrolbeli olaszok, nyelvünket tördelve beszélők, 's már ez által is mintegy rejtélyes (mysticus) alakban föltűnők, mit ők eléggé jól tudnak, 's a' nép kárára gondosan használnak is. Nekik sem fenyűpálkájok nem valódi, sem orvosságuk nem orvosság, sem magvaik tenyészésre nem valók; szóval minden árnyok hamis, minden mesterségük — pénzcsalás. Náluk még a' szerelembeteg is lelhet orvosságot, kivált ha az egész baj csak abbul áll, hogy az imádott lányka hajthatatlan makacs. Ők elővonnak egy kis üvegecskét, 's egy más kisebbé néhány cseppet adnak, olly utasítással hogy azt kedvese általában észrevétlenül vegyítse; 's készek esküdni égre földre, hogy a' márványkeblű lány olvadozni fog szerelme tüzeiben, 's az előbb daczos teremtmény szelid báránka gyanánt fogja követni kedvese lépteit. — 'S azt gondoljuk e, hogy nincs, ki mindezeknek erős hitelt ad? Az élet akármennyit állíthat előnkbe, iszonyatosnál iszonyatosb következekkel. — 'S mind e' balságoknak okai — mi vagyunk.

(Folytatása következik.)

I P A R V I L Á G.

Ha meggondoljuk, hogy hazánkban, eddigi cselekvőségünkhez képest csakugyan meglehetősen számú nevezetességgel birunk, de eszünkbe juttatjuk egyszersmind azt is, hogy azoknak megismertetésében olly restelkedők, mondhatnám visszatartózkodók vagyunk: nehezen ítéelhetjük meg, szerénységünknek kell e ezt inkább tulajdonitnunk, vagy titkolózásunknak. Annyiszor hallám mondani, hogy nemzetünk főbélyegei közé tartoznak a' vendégszeretet és nyíltszívűség; tapasztalásomnál fogva azonban szinte hajlandó volnék ez utolsót kétségbe vonni. A' nyíltszívűségnek egyik ága a' közlékenység; mi pedig semmik sem vagyunk kevesebbé, mint közlékenyek. Megengedem, hogy ez nem mindig így vala; de ó titkolózásban alkalmasint kissé tulságoskodunk. Mi szükség p. o. rejtegetnünk régiségeinket, minők: oklevelek, pénzek 'stb. hisz mindezeketl senki sem foszt meg bennünket; — vagy mi szükség hallgatással mellőzni azt, miről meggyőződésünk szerint szólunk kellene! Vagy nem akarjuk e, hogy a' jót, a' hasznosat mások is megismerjek 's utánozzák? Ez legvastagabb önség volna, melly valaha emberben létezett. Pedig, ne tagadjuk, sokat csakugyan e' miatt nem ismertetünk meg honfitársainkkal; nem akarván, hogy mások is szedjék az epret, vagy mások is gyönyörködjenek ebben vagy amabban. Ha tehetném; gyökerestül számnizném szótárunkból az önzés minden sarjadékát, mert soha általános emelkedésre nem jutunk, míg egymástul az önség elszigetelve tart.

A' hallgatagság tengerét, mellyben fuldoklunk, egy cseppel megkevesitendő, czélszerűnek tartom megismertetni közönségünkkel ama' cukorgyárt, melly Vasvárme-gyében, gr. Erdődy Kajetán Peresztég nevű falujában ez előtt két évvel állíttatott, 's a' Jelenkor tavali számainak valamelyikében csak futólag említettett meg. — E' gyárt D ú b A l b e r t, volt uradalmi számtartó 's mostani gyárigazgató alapítá. Ő azonban oktatóinak utmutatásit nem egészen kielégítőknak találván, Prágába utazott az ottani gyárigazgató ur ismeretivel megbarátkozandó; utóbb Leitner urnak, a' csécsényi gyár igazgatójának ismeretségebe jöven, ennek tapasztalásit 's kémlődésit is magáévá tette, 's így, alapos

ismeretekkel gazdagultán, egyszersmind saját buvárkodási után, olly mű- 's iparigot létesíté, melly nem csak az urodalomnak nyujtand bő hasznot, hanem a' jobbágyságnak is jövedelmező keresetágot nyit. Azonkívül ugyanis, hogy a' czéklatermesztésből mind marháik tápláltatása mind pedig a' répaért kapott kézpénz nyári szorgalmukat szembetűnőleg jutalmazza, még téli időben is folytonos keresetmódjok van a' gyár körül megkívántató murka napidíjából, 8—10 garasával naponta, 's ugyanannyival éjenkint, mindenkor 40 személyre. Igaz ugyan hogy még most a' répa-árbul nem vonnak olly nagy hasznot, mint aránylag vonhatnának; mert mázsáját csak 5 ezüst garasával adhatják el; de mind e' mellett is sokkal több tiszta haszon marad egyegy hold földnél, mint ha bármi más vetemény termesztetnék benne.

A' gyár maga, lehető legnagyobb egyszerűséggel, 's gazdaságos költségkíméllettel van építve, annyira, hogy ki illyes intézetek szokott alakját ismeri egészen elcsudálkozik. Itt ugyan is, — nem említve azt, hogy csupán magtárbul van gyárrá idomítva, — az egy répametsző gépelyen 's egyetlen egy kis-szerű sajtón kívül semmi különös szerkezetü 's drágaságu erőmű nincs, 's az egész készület csak egy pár szűrőgépelyből 's a' szükséges kádak és kazánokból áll. De éppen ezen egyszerűség okozza, hogy nem csak a' gyár fönmaradására, hanem virágzására is bizton számolhatni; ez okozza, hogy a' mult télen feldolgozott 5,400 mázsából nyert mintegy 350 mázsa czukor az egytetemes költségek felét már is kifizetendi. — Megemlitendő még e' gyár kezelése ügyében, hogy itt a' süredékből (szirupból) nem csak rumot, 's kevésb foku szeszt képes előállittatni az igazgató ur, hanem igen kellemes ízü 's italu sert is. — Figyelmeztetésül érintjük, hogy az eszterházi czukorgyárban sert ugyan nem, de ellenben, a' kisatult malátából (répatörkölyből) igen jóféle hasonszenvi (homoeopathicus) kávé-pótlékot tudnak készíteni.

KEMENESI.

Ó R I Á S T Ö K.

Ezen nevezetes isszoyú tök (cucurbita americana grandis) amerika meleg részén vadon, 's olly temérdek nagyságra nő, hogy sokszor 2 ember nem képes egyet felemelni. Újabb időkben Európába is hoztak magot az utazók, mellynek gyümölcse Franciaország és honunk melegebb részében az anya földön szokott nagyságát igazán elérte. Léván Bars vgyben láttam 3 érett darabot, mellyek a' kertben nőttek; ezek legkisebbike 60, a' másik 84 a' legnagyobb 156 fontot nyomott. Mondhatom nagyságuk valóban meglepő; színök sárga tejes, a' candaluppe dinyéhöz hasonló, valamint formájok és héjjok 12—15 borázdára van szeletezve, 's mindenki könnyen sárga dinyének tarthatná. Az illy fajú tököt jó haszonnal lehetne nálunk természeteni; nem igen fog el több helyet más töknel; egyenes 4—6 indában fut el a' földön; minden indán 1—2 tök terem. Zölden a' húsá különös jó; de így használni nem jutalmas, mert csak érettsége előtt néhány héttel éri el tömérdek nagyságát; azonban sülve illyenkor is nagyon jó izü. Marha-hízalásra legalkalmasabb, de minthogy sok czukor része van, majd csaknem czukorgyártás okaért is ültethető. A' húsá 5—8 újni széles, magva a' többi tök magoknál nem sokkal nagyobb, de vastagabb és sokkal olajosabb. Szabolesban is láttam egy szörnyü nagy fajta kékes tököt, de nem volt olly jó izü nem is olly húsos, mint az amerikából származott.

V. ANTAL.

GYÖNGYÖK.

A' gyöngyök (margaritae), az ismert gömbölyű testek, különféle csiga-fajokban teremnek, vagy legalább bennök találhatnak, legfőképen pedig a' concha margaritifera fajban. Egy tökéletes szép gyöngynél megkívántaik, hogy az gömbölyeg (zirkelrund) legyen, a' sajátlagosan ragyogó és átlátszó ezüst-szinnel bírjon, 's rajta sehol folt vagy simátlanság ne mutatkozzék. Ezeken kívül rendszerint annak nagysága határozza meg értékét. A' nagyobb gyöngyök közt gyakran körtvély alaku is találhatik, 's az ilyen, ha egyéb hibája nincs, fulbevalónak igen kerestetik. Az angolok előtt a' Ceylon szigetéről hozott gyöngy legbecsesb.

A' régi romaiaknál a' gyöngyök a' lehető legnagyobb becsben állottak, és hallatlan áron fizetettek. (Principium culmenque omnium rerum pretii, margaritae tenent. Plin. Hist. nat. lib. IX. C. 35.) Ujabb időkben ezen egyszer ára nagyon leszált, részint a' divat és szokás változása miatt, részint pedig azért, mert az igaz gyöngyöknek csuda szépségű utánzatit olcsón lehet megszerezni. A' legnevezeteseb gyöngy, melyről hiteles tudósítások vannak, az, melyet Tavernier Arabiában 110,000 font sterlingen, illy rendkívüli pénzen vásárlott. Ez a' gyöngy is körtvélyalaku, tökéletes simaságu, és minden folt nélküli; átmérője a' hol legvastagabb, 0.63 uj, a' hosszúsága pedig 2 és 3 uj között van.

A' gyöngyöknek a' csigákban keletkezéséről még maig is igen különbözők a' természetvizsgálók véleményei, ugy látszik pedig hogy a' gyöngy a' csigának bizonyos betegsége. A' chinaiak egy bizonyos csiga fajnak (mytilus cygneus) héjába öt vagy hat apró golyót tesznek, gyöngyházból (Perlmutter) készültet, 's egy év mulva ezek gyöngy-hártyával borítva találhatnak, 's az igaz gyöngyökhöz hasonlóknak látszanak. — A' gyöngyök megtermésének helye szintolly kevéssé van még kipuhatolva 's meghatározva. Legdúsabb halászat van az indiai tengerekben; de vannak folyóvizek is, melyekben különös szépségű gyöngyöt termő csigák vannak; így — Németországban, 's h o n u n k b a n is; miről más alkalmal bővebben szólandunk.

V. T. I.

☞ 2) MŰVÉSZI TUDÓSÍTÁS. Minden rangú, 's rendű t. cz. Közönségnek ajánlja az alulirt a' képirásnak, és szobafestésnek minden nemében szolgálatajt, és művészetének pártolóiért, és terjesztőiért ezennel alázatosan esedezik. Ezen alázatos felszólításra őt nem csak pesti 16 évi gyakorlata batorítja, hanem egyszersmind t. Szathmár Vengyében 5 év elforgása alatt, a' képirásnak, és szobafestésnek minden ágában tett művei, bizakodva azon közmegelekedésben, melyre őt a' nevezett megyének t. t. Tisztviselői, és Földesurai méltatták. — Nevezetesen pedig batorkodik hivatkozni azon művészeti munkáira melyeket sz. k. Szathmár városában tett a' mgos szathmári megyés püspök meghagyásából, u. m. több vászonra olajjal festett templomi képeken kívül, a' székes-egyháznak nem csak két kupjait bibliai rajzal, hanem az egész templomot is kifestette. — Melly időközben több templom számára oltárképeket, zászlókat, gyógyszeráros, és más boltok elibe czimeket, híven eltalált arczképeket, teremeket, szobákat, mind szabad kézzel, tájrajzokkal, mind pedig formákkal, (patronokkal) 's szönyegekkel, melyek papi mintát mutatnak tetszés szerint freskó festékekkel is gyorsan, és jutalmas áron a' legjobb ízlés szerint festett. — Annak okaért bizván a' t. cz. vidéki közönség pártfogásába, minden előszámált művekben ismétli kész szolgálatajának ajánlását. Jövedőre állandóul sz. k. Szathmár városában telepedett meg. Lakását a' méltóságos szathmári püspök ő nagysága udvarába megtudhatni. Költ Szathmáron május 31. 1838.

Raidler János, m. k.

Képiró és Szobafestő.

3)

Figyelmeztetés. Folyóiratunk második évnegyedének közeledésével, figyelmébe 's szíves pártfogásába ajánljuk azt a' n. é. közönségnek. Új előfizetőinknek, a' szokott díjért, még szolgálhatunk lapjainak teljes számban fönnmaradt néhány példányából. Megrendelhetők lapjaink évnegyedenként helyben 2 forint 30 kr. postán 3 ezüst forintjával, minden kir. postahivatalnál, legbiztosabban pedig Pesten Eggenberger és Heckenast könyvtárosoknál, 's a' Leopold-utcai Rottenbiller-ház 2ik emeletében
A' szerkesztőségénel.

Megjelenik kedden 's pénteken. Előfizethetni minden cs. kir. postahivatalnál 's a' szerkesztő-hivatalnál Pesten, (Leopold-utca Rottenbiller-ház 2-dik emeletében) egész évre, postán 12, Pest-Budán 10; felévre 6, és 5 pengő forintjával.